

Starpdisciplināra pieeja ārpolitikas pētniecībai: konceptualizējot ekspertīzes veidošanu ārpolitikā

Diāna Potjomkina

*Rīgas Stradiņa universitāte,
Doktorantūras nodaļa, Latvija
diana.potjomkina@rsu.lv*

Kopsavilkums

Šajā rakstā tiek attīstīts starpdisciplinārs, plašā izpratnē socioloģisks teorētiskais ietvars, lai analizētu zināšanu avotus, kas tiek lietoti ārpolitikas veidošanā. Ekspertīzes jeb zināšanu veidošana iepriekš nav tikusi pietiekami konceptualizēta un pētīta: zinātnē tas ir būtisks trūkums, jo politikas veidošanā zināšanām ir fundamentāla loma.

Šajā darbā tiek pētīts, kā analizēt ekspertīzes nodrošināšanu lēmumu pieņēmējiem, ņemot vērā gan valdības, gan nevalstiskos dalībniekus, kādi *draiveri* to ietekmē un kādas potenciālas nevienlīdzības un sagrozījumus ietekmes sadalē ir iespējams identificēt.

Šajā rakstā starptautisko attiecību teorētiskā pieeja, sociālais konstruktīvisms tiek sintezēts ar literatūru par zināšanu vadību, konflikta studijām un politikas analīzi, kā arī ar atziņām no Mišela Fuko darbiem par varas un zināšanu attiecībām. Šis teorētiskais ietvars daļēji tiek operacionalizēts ar mērķi pētīt zināšanu veidošanu starptautiskās organizācijās.

Rakstā tiek nodrošināts vispārējais teorētiskais ietvars, apspriestas varas un zināšanu attiecības kompleksā institucionālā vidē, kā arī norādīts uz galvenajiem *draiveriem*, kas var ietekmēt ekspertīzes veidošanas procesu. Tādējādi publikācija nodrošina stabilu pamatu turpmākai empīriskai analīzei.

Atslēgvārdi: ekspertīze, zināšanas, varas un zināšanu attiecības, zināšanu politika, eksperti, socializācija.

Ievads

Ekspertīzes jeb zināšanu avoti un veidošanās process ārpolitikā ir teorētiski un praktiski interesants jautājums, kas līdz šim padziļināti nav ticis pētīts.

Lai sekmētu šo pētniecību, šī raksta **mērķis** ir piedāvāt inovatīvu, starpdisciplināru teorētisko ietvaru, kas ļautu skaidrot dažādus ekspertīzes veidošanas režīmus kompleksā starptautiskā vidē. Tas balstās uz plašu literatūras klāstu, sintezējot starptautisko attiecību teorētisko pieeju un sociālo konstruktīvismu ar literatūru par zināšanu vadību (*knowledge management*, turpmāk – ZV), konflikta studijām un politikas analīzi, kā arī ar atziņām no Mišela Fuko darbiem par varas un zināšanu attiecībām.

Šī raksta pētnieciskie jautājumi ir šādi:

- 1) kā lēmumu pieņēmēji iegūst zināšanas / ekspertīzi no valdības un nevalstiskiem aktoriem;

2) kādi *draiveri*¹ ietekmē zināšanu prakses ārpolitikā, proti, procesu, kurā dažādās idejas tiek attīstītas, novadītas līdz lēmumu pieņēmējiem, apvienotas un sintezētas, veidojot “patiesību”² – pamatu un pamatojumu politiskajiem lēmumiem;

3) kādas potenciālas nevienlīdzības un sagrozījumus ietekmes sadalē ir iespējams identificēt?

Rakstā tiek piedāvāts pamats, lai analizētu, ar kādām iespējām un šķēršļiem dažādi dalībnieki saskaras, sniedzot savu ekspertīzi ārpolitikā, kādi *draiveri* ietekmē šo procesu, kādas ir ekspertīzes piegādātāju dažādās piekļuves iespējas politikas veidotājiem un kādas ir sekas dažādām piekļuves iespējām.

Šis raksts balstās uz divām fundamentālām premisām:

- 1) pirmo – zināšanas ir fundamentāli svarīgas visā cilvēku mijiedarbībā, jo cilvēku atbildes uz ārējo pasauli var rasties tikai caur viņu uzskatu un nozīmju prizmu;
- 2) otro un saistīto premisu – zināšanas nepastāv neatkarīgi no cilvēkiem un negaida, kad tās atklās un izmantos, bet drīzāk tās ir fundamentāli politiskas, apstrīdētas, pastāvīgi konstruētas un rekonstruētas.

Demokrātiski organizētā vidē ideālā ekspertīzes veidošanas procedūra ir atklāta apspriešana (*deliberation*), kurā ikvienam tās dalībniekam ir iespēja izteikt viedokli, un rezultātā tiek izveidots kopīgs risinājums (tas gan pats par sevi arī ir varas izpausme, jo dod lēmumu pieņēmējiem pamatu rīkoties noteiktā veidā). Tomēr gadījumā, ja dalībnieks agresīvi aizstāv savu “patiesību” un prasa to padarīt par vispārpieņemtām “zināšanām”, tā ir prasība pēc varas pār citiem – apgalvojums, ka tieši šim dalībniekam ir gala tiesības veidot politisko lēmumu. Tādējādi zināšanas ir gan varas izpausme, gan varas avots.

Pētot valdības un nevalstisko dalībnieku līdzdalību zināšanu veidošanā, šis raksts dod pienesumu arvien plašākā literatūras klāstā par mijiedarbību starp valdības un nevalstiskajiem dalībniekiem starptautiskajos politikas forumos, it sevišķi ar savu fokusu uz maz izpētīto ekspertīzes jautājumu. Autorei nav zināms, ka šobrīd būtu publicēti ievērojami teorētiskie darbi, kuros specifiski tiktu analizēta zināšanu veidošana starptautiskajā arēnā.

Starpdisciplināra teorētiskā ietvara “celtniecības bloki”

Starpdisciplinārais teorētiskais ietvars, kas attīstīts šajā rakstā, tiek balstīts uz ieskatiem no vairākām ontoloģiski un epistemoloģiski tuvām teorijām un disciplīnām. Šis tuvums bija galvenais kritērijs, atlasot un sintezējot darbā izmantotās pieejas. Nesakrītību gadījumā autore izvēlējās pragmatisku, uz problēmas risināšanu orientētu pieeju, lai atlasītu specifiskos integrējamus elementus [32, 649].

Šīs pieejas filozofiskie pamati galvenokārt balstās uz Mišela Fuko darbiem par varu un zināšanām [12, 52]. Tomēr autore neaprobežojas vienīgi ar kritisko teoriju, pieņemot, ka varas attiecības var pastāvēt vai nepastāvēt, vai arī pastāvēt atšķirīgos līmeņos. Šī teorētiskā ietvara pamatu veido sociālais konstruktīvisms un starptautisko attiecību teorētiskā pieeja.

Raksts tiek balstīts uz plaša darbu klāsta, dodot priekšroku tā sauktajam “konvencionālajam” jeb “mērenajam” konstruktīvismam, kas ļauj skaidrot dažādas normu lomas, kontinuitāti un pārmaiņas, struktūras un aģenta lomu, mazāk izteiktas varas attiecības atklātajā apspriešanā un izteiktākas varas attiecības konflikta gadījumā. Turklāt sociālais konstruktīvisms ir unikāli piemērots, lai analizētu kompleksas, daudzlīmeņu un daudznacionālas pārvaldības struktūras, kā arī politiski sensitīvus un simboliski piesātinātus jautājumus, piemēram, drošības un ārpolitikas jautājumus. Tomēr sociālais

¹ Termins “faktors” ir raksturīgāks racionālisma pieejām un savā būtībā ir deterministisks, jo klasiski nozīmē fenomenu, kas (skaidri) *ietekmē* citu fenomenu. Tāpēc šajā darbā tiek dota priekšroka terminam *draiveris*, kas, lai arī nav izplatīts latviešu valodā šādā kontekstā, precīzāk parāda manis iecerēto nozīmi, proti, fenomens, kas var sekmēt, bet *var arī nesekmēt* cita fenomena rašanos vai darbību.

² Ņemot vērā šīs publikācijas postpozitīvo teorētisko orientāciju, tiek pieņemts, ka universāla “patiesība” nepastāv; drīzāk katram dalībniekam ir savī uzskati par to, kas uzskatāms par patiesu vai nepatiesu, lai gan ir iespējams konsenss plašākās grupās. Viens no pētnieka galvenajiem uzdevumiem ir identificēt dažādu aktoru izpratni par “taisnību.” Tāpēc arī vārds “patiesība” tiek likts pēdiņās.

konstruktīvisms paliek makrolīmeņa teorētiskā pieeja, ko nepieciešams tālāk precizēt un operacionalizēt – gan tādēļ, lai skaidrāk parādītu tās piemērojamību empīrisku jautājumu analīzei, gan nolūkā palielināt tās teorētisko spēku.

Lai padziļināti pievērstos norisēm mezolīmenī un mikrolīmenī, kā arī bagātinātu starptautisko attiecību studijas ar citas disciplīnas atziņām, šajā rakstā sociālais konstruktīvisms tiek sintezēts ar otrās paaudzes zināšanu vadības literatūru. Šis ZV disciplīnas atzars specifiski pievēršas zināšanu veidošanai, mācīšanās procesiem un organizāciju zināšanu potenciāla maksimizēšanai. ZV otrā paaudze ir visnotaļ labi savienojama ar sociālo konstruktīvismu, jo būtībā balstās uz tiem pašiem pamatjēdzieniem, bet tajā pašā laikā tā ir lietišķa disciplīna, kas nodrošina specifisku, detalizētu ieskatu praktiskajā zināšanu veidošanā. Turklāt ZV sniedz vērtīgus normatīvos priekšrakstus par to, kā izveidot iekļaujošu un efektīvu zināšanu attīstības sistēmu. ZV normatīvais aspekts ir noderīgs, ne tikai izstrādājot rekomendācijas, bet arī analītiskajiem mērķiem: ja ir skaidrs, kuri *draiveri* ietekmē zināšanu attīstības procesus, iespējams pievērst lielāku uzmanību to neesamībai, kā arī iespējamiem sagrozījumiem, nevienlīdzībai un sistēmiskām kļūdām, kas nosaka, kuras zināšanas un kuri “eksperti” tiek uzskatīti par “patiesākiem” un kāpēc.

Lai gan sociālā konstruktīvisma sintēze ar zināšanu vadību ir lietderīga, tomēr tā nav pietiekama, lai aplūkotu visus pētāmā jautājuma aspektus. Kā minēts, ZV viennozīmīgi vērojama nosliece pētīt sadarbību, kas ir diezgan dabiska komerciālām organizācijām, taču nevar tikt uzskatīta par aprioru konkurējošā starptautiskā vidē. Tas ir iemesls, lai izmantotu atsevišķas atziņas no konfliktu vadības – vēl vienas disciplīnas, kurā popularitāti gūst sociālais konstruktīvisms un līdzīgas pieejas. Visbeidzot, atsevišķa literatūra par publisko politiku dod papildu ieskatu apstākļos,³ kas var ietekmēt starptautiskās zināšanu veidošanas prakses.

Divi zināšanu radīšanas veidi

Lielākai analītiskai precizitātei un skaidrībai šajā rakstā tiek piedāvāts iedalīt zināšanu veidošanu divos galvenajos veidos, ko var dēvēt par pārspriedošu (*deliberative* – angļu val.) un konfrontējošu (*dissentient* – angļu val.). Pirmajā gadījumā zināšanas plūst brīvi: aktoriem pulcējoties, apspriežot savas idejas un veidojot jaunas normas, kuras savukārt kļūst institucionalizētas strukturālajā (starptautiskajā) līmenī un eventuāli kalpo par standartiem gan tiem aktoriem, kuri tās izstrādāja, gan arī jaunpienācējiem. Šī apspriešanas pieeja galvenokārt balstās uz Jirgena Hābermasa (*Jürgen Habermas*) darbiem [16, 87].

Otrajā (konfrontējošajā) gadījumā aktoriem ir izteiktas un predefinētas idejas un intereses jau brīdī, kad tie sāk mijiedarbību, un tie mēģina aizstāvēt savu “taisnību,” iespējams, pat uz citu rēķina. Otrajā gadījumā zināšanu un varas dinamika ir izteiktāka un redzamāka. Ja pirmajā scenārijā dažādas idejas var tikt pieņemtas kā vērtīgas, otrajā scenārijā daži aktori var uzspiest savas preferences citiem un noraidīt citu zināšanas kā nesvarīgas un neatbilstošas.

Šis iedalījums tiek balstīts sociālā konstruktīvisma diskusijā par aģenta un struktūras attiecībām. Diskusijā par aģentu un struktūru parādās centieni identificēt primāro avotu sistēmā ar pastāvošajām zināšanām, vērtībām un normām: daži teorētiķi uzskata, ka individuālie, daudzveidīgie aktori rada jaunas normas, savukārt citi uzsver veidojošo ietekmi, ko sistēmiskajā līmenī pastāvošās normas atstāj uz indivīdiem, un vēl citi pieturas pie vidusceļa. Mērenie sociālie konstruktīvismi galvenokārt ir vidusceļa aizstāvji: viņi uzskata, ka saikne starp aģentu un struktūru darbojas abos virzienos: “vienkāršākos terminos cilvēki un sabiedrības konstruē jeb veido citi citus” [28, 36]. Jebkurā brīdī ir gan strukturāls spiediens, gan aģentu prasības [2, 29–30]. Ja nav dziļi iesakņojušos atšķirību, kas rada pretestību, abpusējas konstruēšanas process var noritēt harmoniski, jaunām normām parādoties, nostiprinoties un, iespējams, mainoties. Zināšanu veidošana var būt “pārspriedoša”, un organizācija var mācīties no dažādām balsīm.

Tomēr dažubrīd un dažviet abpusējas konstruēšanas process var kļūt sagrozīts, piemēram, normas, kas prevalē strukturālajā līmenī, var kavēt jaunu, aģentu ierosinātu ideju parādīšanos, vai arī aģenti var

³ Ievērojot šā raksta vispārēji interpretatīvo orientāciju, netiek izmantots termins “faktori,” jo tas ir pārlietu deterministisks; apstākļi savukārt *var būt* vai *var nebūt* svarīgi.

aizstāvēt savas preferences, pat neatskatoties uz strukturālajā līmenī pastāvošām normām. Pirmajā gadījumā varētu teikt, ka organizācija neiegūst jaunu ekspertīzi, un zināšanu veidošana norit no augšas uz apakšu, iesaistot tikai organizācijai vēlamos ekspertus. Otrajā gadījumā zināšanu veidošana tiek aktīvi apstrīdēta, jo to vada aktoru individuālās preferences un nav vienojoša strukturāla elements. Abus šos variantus var raksturot kā “konfrontējošus”.

Abpusēji konstruējošas attiecības starp struktūru un aģentiem vai organizāciju un tās locekļiem tiek plaši apspriestas gan sociālā konstruktīvisma, gan zināšanu vadības literatūrā. Šāds scenārijs neparedz pilnīgu vienprātību, atšķirības var pastāvēt, bet mācīšanās var arī noritēt dialektiski – caur “pretstatu un pretrunu saspēli” [4, 415]. Interpretējot un nedaudz modificējot citu dalībnieku teikto, pakāpeniski rodas jaunas izpratnes [2, 45]. Taču zināšanu vadības teorētiski retumis apspriež to, kas notiek, ja atklāta ideju apspriešana tiek kavēta. Šeit vērtīgu ieskatu dod sociālais konstruktīvisms Džefrijs T. Čekels (*Jeffrey T. Checkel*), kurš raksturo mijiedarbības starp aģentu un struktūru dažādus variantus. Tie ir šādi:

- 1) ja aktora normas nesaskan ar normām, kas pastāv plašākā kopienā jeb normatīvajā struktūrā, un ja struktūrai ir zināma ietekme uz aktoru, tas var tikt socializēts no struktūras puses (mainās aktora normatīvās preferences). Socializācija var notikt dažādā pakāpē: dziļa socializācija un normu internalizācija (“sociālā mācīšanās” [1, 43; 7, 552-553] jeb “argumentatīva pārliecināšana” [8, 222]) vai arī, ja aktors (aģents) kaut kādu iemeslu dēļ pretojas šāda veida socializācijai, bet struktūra kļūst spēcīgāka, tā vienkārši var ierobežot tā rīcības iespējas (“stratēģiska adaptācija” jeb pakļaušanās “imitācija” no aktora puses [8, 224]). Piemēram, kā norāda Stērs un Grundmans (*Stehr and Grundmann*), zinātnieku “kodoli” jeb “sevišķi ietekmīgas grupas,” kas atrodas visprestīžākajās institūcijās, var ierobežot akadēmiskās debates [35, 66];
- 2) alternatīva – aktors var mēģināt ietekmēt struktūru, vai nu “augšuplādējot” savas normas strukturālajā līmenī, vai arī ar spēka palīdzību [7, 552-553] – Marta Finemore un Katrīna Sikinka (*Martha Finemore and Kathryn Sikkink*) to dēvē par “stratēģisko sociālo konstruēšanu”, ko veic “normu uzņēmēji” [10, 888, 896]. Šajā gadījumā aktori **aktīvi** apstrīd dominējošās idejas un piedāvā savu, atšķirīgu “patiesību”;
- 3) papildinot Čekela klasifikāciju, var minēt, ka gadījumā, ja dažādu aktoru normas nesaskan un struktūras ietekme nav izteikta, aktori var censties pārliecināt (socializēt) vai arī ierobežot cits citu, proti, notiek “patiesības” apstrīdēšana aktoru līmenī;
- 4) ja attiecībā uz noteiktu jautājumu nav skaidras normatīvās bāzes, rodas iespēja parādīties un konsolidēties jaunām normām: “ir atvērti tā dēvētie politikas logi” [7, 552]. Šajā gadījumā aģenti “iesaistās kognitīvos informācijas meklējumos” [7, 552], un tas atbilst šeit aprakstītajam nekonfrontējošās mācīšanās jeb apspriešanas procesam.

Zināšanu un varas saikne

Lai gan saikne starp zināšanām un varu sen uzskatāma par akadēmisko klišeju, diemžēl nedz starptautisko attiecību, nedz zināšanu vadības disciplīnās nav pietiekami pievērsta uzmanība varai. Zināšanas ne tikai dod varu pār apkārtējo pasauli (piemēram, dabu), bet tās arī pašas par sevi ir varas izpausme. To definēja Mišels Fuko (*Michel Foucault*): “Varas īstenošana mūžīgi rada zināšanas, un otrādi – zināšanas pastāvīgi veido varas efektus” [12, 52]. Vara ir visur esoša sociālajā mijiedarbībā: tas attiecināms ne tikai uz tām sistēmām, kurās vērojama skaidra asimetrija starp to locekļiem (kā hegemonija vai hierarhija), bet arī uz heteronomām sistēmām, kuras veido “šķietami vienlīdzīgi dalībnieki” [29, 197]. Sociālais konstruktīvisms Nikolass Onufs (*Nicholas Onuf*) norāda, ka, “veidojot priekšnoteikumu pārvaldībai (*rule*), noteikumi (*rules*) vienmēr sadala privilēģijas, un vienmēr – nevienlīdzīgi” [28, 128]. Normas var ietvert pavēli vai solījumu, tās var likt runātājam kaut ko apsolīt, un tās var arī raksturot pasauli, kas pats par sevi ir noteiktas lietu kārtības **priekšraksts** [28, 83, 98, 291]. Pat ideālā situācijā, kur ir minimizēta nevienlīdzība starp dalībniekiem, joprojām pastāv varas attiecības, tās ir starp pašiem aktoriem un attiecībā uz ārējiem dalībniekiem, kas tiek iekļauti vai izslēgti no apspriešanās, kā arī attiecībā uz ār pasauli, kuru grupas locekļi mēģina izprast un definēt.

Ja atzīstam, ka visu veidu sociālā mijiedarbība – ieskaitot ne tikai pavēles, bet arī ārpusaules raksturojumus – ietver varas attiecības, rada un turpina nevienlīdzību un neizbēgami ir politiska, tas dod mums specifisku ietvaru, lai izprastu zināšanas un zināšanu politiku. Adlers un Barnets (*Adler and Barnett*) piedāvā zināšanu definīciju, kas ietver gan apgalvojuma, gan pavēles dimensiju: zināšanas, no vienas puses, ir sociāli konstruētas un dalītas “nozīmes un izpratnes”, no otras puses, tās arī “pārstāv praktiskās darbības un leģitīmas aktivitātes kategorijas” [1, 40]. Vanda Orlikovska (*Wanda Orlikowski*) turpina šo domu un piedāvā aizvietot “zināšanas” ar “noteikumiem” jeb varu, akcentējot, ka zināšanas ir process, nevis priekšmets: “Aizvietojot “zināšanas” ar “noteikumiem”, mēs [...] parādām atšķirību starp skatījumu uz zināšanām kā uz atsevišķu vienību, statistiku īpašību vai arī stabilu, praksē bāzētu dispozīciju un zināšanām kā “to, par ko tās padarīja prakse katrā brīdī” [30, 250–251]. Šī pieeja ļauj efektīvi apvienot starptautisko attiecību un zināšanu vadības disciplīnu teorijas par zināšanām.

Ja eksplicīti sasaistām sociālo konstruktīvistu, zināšanu vadības un Fuko izpratni par varu, redzam, ka varas attiecības noteikti pastāv “pārspriedošajā” mijiedarbībā. Ja zināšanas tiek ražotas un pastāvīgi atražotas no jauna sociālās mijiedarbības procesā, veidojas cirkulārs patiesības režīms [17, 67]. Šīm attiecībām obligāti nav jābūt pilnībā harmoniskām, un lokalizēts konflikts var rasties, kad vara rodas “sīkā pretdarbībā”, kura var pastāvēt viena patiesības režīma ietvaros. Aktoriem ir savi nodomi, taču viņi ir arī ieinteresēti sarunu procesā un kopīgas izpratnes veidošanā. Rezultātā sasniegtais patiesības režīms nav viena specifiska aktora iecerēts, tas “nav radīts ar nodomu” [2, 189; 17, 68–69]. Arī varas attiecības nav stabilas un ilgtermiņa, izmaiņas ir iespējamās [4, 423; 17, 149]. Kā allaž vara, kas pastāv šādu attiecību veidā, ir gan represīva (negatīva), gan arī pozitīva, citiem vārdiem, tā gan definē, kas nav iespējams vai leģitīms, gan arī ražo, t. i., apgalvo patiesību [17, 65–67]. Noteikumi jeb normas nosaka, kuri apgalvojumi konkrētā situācijā tiks pieņemti kā patiesība un kuri ne [17, 55–56, 70].

Varas attiecības iegūst citu mērogu lielās, daudzveidīgās, daudznacionālās un daudzlīmeņu organizācijās, kas ir eksistējušas neilgu laiku, vai kopienās, kas kāda iemesla dēļ vieno aktorus ar konfliktējošām interesēm. Šādos gadījumos konflikts var iegūt citu formu: no “sīkām” ikdienas domstarpībām tas var pārtapt par fundamentālāku vienas “patiesības” aizstāvību pār citām. Šāda veida konfrontācija var notikt dažādu iemeslu dēļ. Aktorus var vienot dažas fundamentālas idejas (piemēram, uzskats, ka ar drošības jautājumiem jānodarbojas pārnacionālā līmenī), bet viņi var strīdēties par specifiskām stratēģijām un līdzekļiem, kā tās sasniegt, vai arī viņi var apspriest kādu jautājumu atbilstīgi savām specifiskajām, iepriekš konstruētajām interesēm (piemēram, vēlmei gūt labumus nacionālajai ekonomikai, nevis ievērot visas Eiropas Savienības valstis vienojošo sankciju politiku) un tādējādi izmantot normas un zināšanas instrumentāli, ar specifisku nolūku sasniegt savus varas mērķus. Allaž ir svarīgi, lai normatīvas pārliecināšanas un / vai uzvedības ietekmēšanas mēģinājumi prevalētu pār patiesības meklējumiem, kas ietvertu visu perspektīvas.

Fuko aprakstītā varas un zināšanu dinamika turpina darboties, tomēr atklāta konflikta gadījumā vara tiek īstenota personiskākā manierē – noteiktiem aktoriem vai organizācijām cenšoties ietekmēt citus un, uzsvēršu atkārtoti, bieži vien ar konkrētākiem mērķiem. Tātad iespējams ir runāt par zināšanām ne tikai kā par centieniem rast skaidrību par komplekso realitāti, kur rezultējošās varas un zināšanu attiecības nav mērķtiecīgas, bet arī par “zināšanu politiku”, kad lokācijas, kur tiek veidotas zināšanas, kļūst par “politiskām lokācijām, kur dažādi organizatoriski aktori un grupas cenšas “izlabot” nozīmi tādā veidā, kas kalpotu to specifiskām interesēm” [26]. Zināšanu un varas formulā varas komponente kļūst redzamā kopienai, kurā notiek šīs politiskās debātes.

Būtisks ir Barneta un Duvāla (*Barnett and Duvall*) arguments, ka viens varas veids var pārveidoties citos: piemēram, netieša zināšanu un identitāšu veidošana caur produktīvo varu leģitimizē noteiktus piespiedu varas lietojumus (piemēram, no valsts, kurā ir spēcīga piederības sajūta Eir opas Savienībai, tiek sagaidīts, ka valsts kā vienots aktors pieturēsies pie ES normām). Savukārt piespiedu vara var eventuāli mainīt aktoru identitātes un intereses (piemēram, lai nevajadzētu cīnīties ar kognitīvo disonansi [39, 1053]). Turklāt varai var būt vairāki efekti: ja tā ietekmē aktora identitāti, tā ietekmē arī uzvedību, un izmaiņas uzvedībā var ietekmēt aktoru pašizpratni un tēlu citu acīs, turklāt dažādi varas veidi var darboties vienlaicīgi [5, 67].

Zināšanu veidošanas mikrodinamika

Kad vispārīgi ir apskatīta saikne starp zināšanām un varu, jāpievēršas zināšanu veidošanas mikrodinamikai, kas ļoti lietderīgi aprakstīta zināšanu vadības literatūrā, tomēr līdz šim brīdim tā nav izpelnījusi pietiekamu uzmanību starptautiskajās attiecībās. Viena no pamata kategorijām zināšanu vadībā, ko ieviesa Karls Polanijs (*Karl Polanyi*), ir eksplīcītās un implīcītās zināšanas. Eksplīcītās zināšanas ("zināt, ko") ir kodificētas un viegli pieejamas citiem, savukārt implīcītās ("zināt, kā") – netveramas un vārdos neizteiktas [22, 91]. Otrajā zināšanu vadības paaudzē fokusēšanās notiek ne tikai uz eksplīcītajām zināšanām, bet arī tiek aplūkots, kā sarunās starp organizācijas locekļiem tiek veidotas implīcītās, neformālās zināšanas [9; 33]. Eksplīcītās un implīcītās zināšanas ir abpusēji saistītas: zināšanas tiek padarītas eksplīcītās ar nolūku tās saglabāt un izplatīt [24, 78–79], un tās ir implīcītās katram zināšanu turētājam, kurš ir internalizējis specifiskās normas un vērtības, kurām ir saistīta izpratne par lietām un bieži vien arī uzkrāta praktiskā pieredze [30, 250].

Savā ietekmīgajā 1994. gadā publicētajā rakstā zināšanu vadības teorētiķis Ikudziro Nonaka (*Ikujiro Nonaka*) konceptualizēja zināšanu veidošanu organizācijās no "pastāvīga dialoga starp implīcītām un eksplīcītām zināšanām" perspektīvas, identificējot četrus šīs mijiedarbības pamatveidus [23, 53; 27, 14–37]. Zināšanu apmaiņa var notikt vienīgi implīcītā līmenī, "nevis caur valodu, bet gan caur novērošanu, imitāciju un praksi"; tā var būt arī eksplīcīto zināšanu kombinēšana, tās šķirojot un no jauna kategorizējot [27, 19]. Eksplīcītās zināšanas var tikt pārvērstas par implīcītām jeb internalizētas, un otrādi – implīcītās zināšanas var tikt eksternalizētas, tās padarot par eksplīcītām [24, 78–79].

Nonaka nepozicionēja šīs četras zināšanu veidošanas kategorijas kā savstarpēji izslēdzošas – sākumā apspriežot atsevišķos zināšanu pārveides mehānismus, viņš turpināja ar vēlamo mehānismu zināšanu veidošanai organizācijā – zināšanu spirāli. Šādā spirālē visi četri režīmi dinamiski mijiedarbojas: eksplīcītās un implīcītās zināšanas pastāvīgi pārtop viena otrā, aptverot individuālo, grupas, organizācijas un starporganizāciju līmeni [27, 20]. Nonaka akcentēja, ka šāds dialogs starp eksplīcītām un implīcītām zināšanām ir svarīgs, ņemot vērā, ka paļaušanās tikai un vienīgi uz eksplīcīto zināšanu kombinēšanu var ierobežot inovācijas, savukārt apmaiņa ar implīcītām zināšanām un to radīšana aprobežojas vien ar šauru cilvēku loku, bet plašākai ietekmei ir nepieciešams šīs zināšanas eksternalizēt jeb padarīt par eksplīcītām. Tādējādi ir nepieciešams cikls, kurā organizācija attīstītu gan implīcītās, gan eksplīcītās zināšanas caur dialogu: tās locekļi socializējas, eksternalizē savas zināšanas, meklē jaunas, veiksmīgas kombinācijas, dokumentē rezultātus un internalizē jaunizveidotās zināšanas, "mācoties, darot." Tādējādi organizācija izmanto visu locekļu zināšanas un veido iekļaujošus tīklus organizācijas vai pat starporganizāciju līmenī [27, 20].

Iepriekš iztīrītās atziņas par varu iespējams apvienot ar zināšanu vadības atziņām par zināšanu radīšanu. Kopumā zināšanu veidošanas process ietver sevī specifisku, iekšēji vienotu nozīmju izdibināšanu no kompleksās realitātes. Pirmās izvēles tiek izdarītas, un vara pirmo reizi tiek izmantota jau tajā posmā, kad daži kompleksās realitātes aspekti tiek apspriesti un citi – ignorēti. Dienaskārtības noteikšana pati par sevi ir varas izpausme. Nonākot līdz Nonakas raksturotajiem zināšanu pārveides un radīšanas procesiem, redzams, ka viņš ir raksturojis "pārspriedošo" scenāriju, kurā konfrontācija nenotiek, taču viņa atziņas ļauj labāk izprast konfliktu. Piemēram, konfrontācija var notikt, ja tiek kombinētas eksplīcītās zināšanas, kā tas notiek ES dalībvalstu pārrunās. Tā kā eksplīcītās zināšanas ir (pēc definīcijas) mazāk detalizētas nekā implīcītās, sagrozījumi var rasties zināšanu eksternalizācijas procesā, piemēram, diplomāti Eiropas Ārējās darbības dienestā var aizstāvēt viņu izcelsmes valstu intereses un veidot noteiktā veidā ievirzītus politikas dokumentus, kuros tiktu ignorēti alternatīvi viedokļi. Savukārt posmā, kad eksplīcītās zināšanas tiek internalizētas, ne visi aktori var izvēlēties tās ievērot, piemēram, ieviest praksē noteiktus lēmumus. Vara var darboties dažādos veidos, piemēram, ja daži grupas locekļi tiek uzskatīti par autoritatīvākiem nekā citi vai arī nav vienprātības par svarīgākajiem jēdzieniem. Reizēm attiecības starp dalībniekiem var būt tik saspringtas, ka, tā vietā, lai attīstos spirālveidīgi, zināšanu radīšana noteiktā brīdī apstājas pavisam. Tāpēc var teikt, ka, varas attiecībām esot klātesošām visā zināšanu radīšanas procesā, visi zināšanu pārveides punkti Nonakas modelī ir svarīgi mezgli, kas ļauj skaidri ieraudzīt sagrozījumus varas ietekmē.

Apstākļi, kas ietekmē zināšanu un varas dinamiku

Visas teorijas un disciplīnas, kas izmantotas šī modeļa veidošanā, sniedz ieskatu par apstākļiem, kas var ietekmēt zināšanu radīšanu. Lai gan šī raksta apjoms neļauj citēt to pilnīgu sarakstu, tomēr šeit tiek pieminēti daži apstākļi, lai dotu vispārīgu ieskatu.

Darba attiecības un to vadība: daudzas organizācijas pieņem nevis egalitāru skatījumu uz zināšanu sadali to iekšienē (katrs darbinieks kā ekspertīzes turētājs ar tiesībām dot ieguldījumu organizācijas zināšanu bāzē), bet gan hierarhisku (noteikti ekspertīzes turētāji tiek izvirzīti kā prioritāri pār citiem, bieži vien pateicoties viņu politikajai varai vai formālajam statusam). Radniecīgā kārtā pārlietu centralizēts vadības stils kavē atklātu zināšanu radīšanu.

Īslaicīga vai ilglaicīga mijiedarbība: gadījumos, kad aktori strādā kopā īslaicīgi, ar iepriekš definētiem uzdevumiem, ir pārlietu izteikta specializācija [2, 22-23] vai arī trūkst laika un vietas mijiedarbībai, apmaiņa ar zināšanām ir traucēta. Turpretī ilgtermiņa mijiedarbība, kad pietiek laika un telpas socializācijai, sekmē atvērtu un iekļaujošu zināšanu radīšanu [20, 611-612].

Iesakņojušies vai vāji aktoru uzskati, paļaušanās uz pagātņi: ja aktoru uzskati jau ir spēcīgi un viņiem svarīgi, un it sevišķi, ja šīs normas ir iesakņojušās nacionālajās institūcijās un birokrātiskajā kultūrā (starpvaldību organizāciju gadījumā), ir mazāka varbūtība, ka notiks atklāta saruna. Neelastīgie spēlētāji drīzāk aizstāvēs savas un apstrīdēs citu normas [2, 187]. Savukārt aktoru elastīgums, kopīgi radot un pieņemot jaunas zināšanas, vērtējams pozitīvi [21, 73-74; 31, 288].

Resursi: grupām un kopienām, kas iesaistās zināšanu veidošanā, nepieciešami resursi, lai to darītu [37, 249].

Organizācijas pielāgošanās spējas: tas nozīmē, ka tajā pozitīvi tiek izmantota kompleksitāte un organizācija ir gatava veikt izmaiņas uzvedībā un pat tās identitātē, ja tās nosaka apkārtējā pasaule [6, 52; 31, 91]. Tajā pašā laikā organizācijai ir nepieciešama zināma stabilitāte. Tādēļ svarīgi zināt, kā organizācija var identificēt un strādāt jaunās situācijās, kā tās forma var būt lakoniska un elastīga, vienlaikus nodrošinot pēctecību, un kā jaunie apstākļi var tikt interpretēti un izmantoti organizācijas iekšienē [37, 245-246].

Politiskā kultūra, ideoloģija un personīgās priekšrocības var ietekmēt politikas veidotāju skatījumu uz dažādiem ekspertīzes nodrošinātājiem un to lomu zināšanu veidošanas procesā. Politiskā kultūra var arī ietekmēt, kam politikas veidotāji dod priekšroku, – partejiskai vai bezpartejiskai analīzei, nevalstiskajām organizācijām vai domnīcām u. tml. Turklāt politikas veidotājiem var būt arī savas personīgās vēlmes un noslieces attiecībā uz zināšanu avotiem [19, 139-143].

Pārmērīga paļaušanās uz pašu spriedumu un ārējo zināšanu instrumentāla izmantošana var būtiski kavēt politikas veidotāju dialogu ar ekspertiem. Hirda (*Hird*) pētījumā 88 % ASV politikas veidotāju piekrita apgalvojumam: “Es dodu priekšroku politikas pētniecībai un analīzei, kas prezentē faktus un analīzi un atstāj politiskos lēmumus man,” un apmēram 45 % no viņiem teica, ka parasti viņi meklē pētījumus, lai atbalstītu tos politiskos lēmumus, ko viņi jau ir pieņēmuši [19, 144].

Cits aspekts ir ārējais spiediens, piemēram, **laika ierobežojumi un pieprasījums pēc populāriem politiskiem risinājumiem**. Politikā priekšroka tiek dota “īsām, vienkāršām atbildēm uz sarežģītiem, kompleksiem jautājumiem” pat gadījumos, kad akadēmiskie eksperti brīdina par sarežģījumiem vai arī neredz risinājumu [19, 18-19].

Personīgās saites var nozīmēt, ka politikas veidotāji vērsas pie sev zināmiem ekspertiem (bijušajiem kolēģiem, klasesbiedriem, biznesa partneriem), nevis iesaista plašāku personu tīklu vai pēta dokumentus. Tas var arī nozīmēt, ka ekspertiem ar formāli augstāku statusu tiek dota priekšroka neatkarīgi no tā, cik kvalitatīvs ir viņu pienesums [9, 44; 35, 88].

Kontrole pār finansējumu var nozīmēt, ka politikas veidotāji sponsorē noteiktas pētnieciskās iniciatīvas un noraida citas kā nevērtīgas, tādējādi ietekmējot spēku līdzsvaru starp ekspertiem.

Lai piedalītos zināšanu veidošanā kopā ar politikas veidotājiem, nevalstiskajiem spēlētājiem nepieciešams tas, ko var dēvēt par “**tulkošanas prasmēm**” – spējai “iztulkot” savus terminus, vajadzības un vēlmes politikas veidotājiem saprotamos jēdzienos [34, 24]. Visvienkāršākajā līmenī tas nozīmē padarīt

nevalstisko dalībnieku uzskatus tehniski pieejamus [14, 23]. Stratēģiskajā līmenī, Hirda vārdiem sakot, “politikas analītiķiem ir jāklūst savā ziņā politiskākiem, ja viņi vēlas ietekmi” [19, 25].

Iekšējās attiecības ekspertu kopienā: starptautisko nevalstisko organizāciju gadījumā “Ziemeļu” organizācijas (kas nāk no bagātākām valstīm un kurām ir lielāka pieredze ar Rietumu donoriem) var uzspiest savu dienaskārtību “Dienvienu” partneriem un vienlaicīgi neļaut otrajiem saņemt finansējumu tieši no donoriem [38, 151]. Akadēmiķi tiek pakļauti kolēģu vērtējumam (*peer review*) un citiem ierobežojošiem standartiem (t. sk. neelastīgām teorijām, metodoloģijai un disciplinārajam iedalījumam), vienlaikus viņu reputācija politikas pasaulē un sabiedrībā – ar retiem izņēmumiem – netiek uzskatīta par profesionālu sasniegumu. Savukārt politikas padomnieki nav pakļauti ārējai pārraudzībai un reizēm var dot padomus, kas neietilpst viņu kompetencē, tādējādi paliekot nesodīti [13; 14, 16–17, 21; 19, 43–44, 173, 206; 25, 13; 36, 650–651].

Pētnieciskā procesa dinamika: politikas veidotājiem nepieciešamas praktiski lietojamas zināšanas īsā laika periodā, savukārt jaunu (zinātnisku) zināšanu attīstība var prasīt ievērojamu laiku. Tāpēc amatpersonas drīzāk izmantos jau pastāvošās zināšanas, nevis visjaunākās zināšanas, kas vēl atrodas attīstības stadijā [15, 574].

Lai nodrošinātu produktīvu zināšanu apmaiņu starp grupas locekļiem ar dažādu izcelsmi un uzskatiem, jāattīsta ir tas, ko Vengers (*Wenger*) sauc par robežpraksēm [37, 114], proti, vienojošām praksēm, un galveno palīdzību šajos centienos var nodrošināt dalībnieki, ko, manuprāt, visveiksmīgāk dēvēt par **mediatoriem**. Mediatora galvenajos pienākumos ietilpst darbs ar atšķirībām un pat konfliktiem grupā, pārvēršot tos par konstruktīvu spēku un pārliecināšanos, ka visi dalībnieki ietverti apspriešanā [3, 267].

Apspriešanās iekļauto **ekspertu pārstāvniecība:** bieži vien, it īpaši, apspriežot sensitīvus tematus, tiek pieaicināti tikai līdzīgi domājoši, lojāli delegāti, taču viņi var neatspoguļot plašākas sabiedrības viedokli [31, 288].

Diskusija: zināšanu veidošana kompleksā starptautiskā vidē

Apkopojot šeit veikto analīzi, uzmanīgi izvērtējot galvenos ieskatus no sociālā konstruktīvisma un zināšanu vadības otrās paaudzes literatūras, ir redzams, ka abas pieejas ir identiskas vai visnotaļ līdzīgas savā attieksmē pret tādiem kā makroteorētiskiem jautājumiem: aģents, struktūra, normas, noteikumi, vara; kā arī pret specifiskākiem jautājumiem, piemēram, identitāte. Galvenā atšķirība un vienlaikus arī galvenais sintēzes potenciāls ir abu pieeju skatījumā uz sociālo mijiedarbību. Lai gan starp sociālo konstruktīvismu un konflikta studijām, no vienas puses, un zināšanu vadību, no otras puses, pastāv atšķirības, šīs pieejas tomēr ir savienojamas un savstarpēji papildinošas.

Šajā rakstā piedāvātais teorētiskais ietvars ir ļoti atbilstošs ārpolitiskas ekspertīzes pētniecībai gan atsevišķu valstu, gan arī organizāciju līmenī.

Pirmkārt, tajā tiek ņemts vērā gan “pārspriedošais,” gan “konfrontējošais” zināšanu veidošanas režīms.

Otrkārt, diskusija par varu un zināšanām ļauj konceptualizēt politiskās ietekmes uz zināšanu veidošanu, kā arī tās politiskos rezultātus. Attiecībās starp demokrātiskām valstīm zināšanas tiek aktīvi izmantotas kaulējoties, nevis uzspiežot. Tomēr bieži vien tiek izmantoti argumenti par partneru kopīgām “patiesajām interesēm”, pat gadījumos, ja īstenībā tie kalpo atsevišķu dalībnieku šaurajām interesēm. Varas un zināšanu attiecības tiek novērotas arī citos gadījumos, piemēram, aplūkojot iekļaušanas un izslēgšanas dinamiku valstu un organizāciju zināšanu veidošanā [11, 74–75], kad daži dalībnieki tiek izslēgti un citiem tiek dota priekšroka.

Pastāvot plašai ieinteresēto pušu daudzveidībai, situācija, ka dažas no tām (piemēram, domnīcas, politikas veidotāji no ietekmīgākām dalībvalstīm) tiek raksturotas kā “eksperti” un citas (piemēram, nevalstiskās organizācijas, politikas veidotāji no mazāk ietekmīgām dalībvalstīm) kā “neeksperti,” pati par sevi ir politisks akts, kas ierobežo leģitīmo zināšanu lauku.

Treškārt, kā parādīts sadaļā par zināšanu veidošanas mikrodinamiku, šo teorētisko ietvaru var veiksmīgi izmantot ikdienas politisko procesu skaidrošanā. Sarunas biedru un formātu atlase, apspriešanu process, rezultātu kodifikācija, esošā personāla un organizāciju jaunpienācēju (arī trešo valstu) mācības – tie visi ir posmi, kuros tiek ražotas un atražotas varas un zināšanu attiecības.

Ceturtkārt, daudzveidīga literatūra par sociālo konstruktīvismu, zināšanu vadību un publisko politiku ļauj izveidot kritēriju sarakstu, kas var palīdzēt izprast, kādas varas un zināšanu attiecības vis-ticamāk pastāv konkrētajā situācijā un kāpēc.

Tādējādi izveidojas pilns teorētiskais ietvars, kas nodrošina ne tikai vispārējo ieskatu filozofiskajā saiknē starp varu un zināšanām, bet arī specifisku ieskatu, kā vara var darboties atsevišķās arēnās un atsevišķos lēmumu pieņemšanas posmos, ietekmējot “zināšanas” jeb “ekspertīzi,” uz ko balstās politikas veidotāji. Tas var tikt izmantots gan valstu, gan arī starptautisko organizāciju analīzei.

Secinājumi

Starpdisciplinārā sintēze, kas apvieno sociālo konstruktīvismu un zināšanu vadības otro paaudzi ar atziņām no publiskās politikas, konflikta studijām un Mišela Fuko darbu par zināšanām un varu, nodrošina pamatīgu teorētisko bāzi, lai analizētu zināšanu un ekspertīzes radīšanu valstu un organizāciju ārpolitikā, kā arī iespējamo nevienlīdzību un sagrozījumus šajā procesā.

Ekspertīze ne vienmēr ir neitrāla, objektīva un tehnokrātiska; drīzāk, tāpat kā visi sociālās dzīves fenomeni, tā ir sociāli konstruēta un tādējādi – neizbēgami subjektīva un politiska. Ekspertīzes subjektīvais, politiskais raksturs nozīmē, ka risinājumi, kas tiek uzskatīti par neapstrīdamiem, praksē var nest ieguvumus nevis visai politiskajai kopienai, bet gan tikai atsevišķiem dalībniekiem. Šādā gadījumā var būt noderīga atvērtāka zināšanu veidošanas sistēma, lai ņemtu vērā dažādu aktoru uzskatus. Šis raksts tikai daļēji atbalsta kritisko teoriju, kurā tiek pausts, ka visi sociālie procesi ir cīņas par varu rezultāts, tomēr tas varas jautājumam pieiet ļoti nopietni. Vara, kā norāda Mišels Fuko, ir visur esoša ekspertīzes ražošana, lai gan tai var būt dažādas formas.

Šis raksts izšķir divus galvenos zināšanu veidošanas modeļus: “pārspriedošo”, kurā varas attiecības pastāv, taču ir implicītas un mazāk ietekmē mijiedarbību starp grupas locekļiem, un “konfrontējošo,” kurā grupas locekļi aktīvi apstrīd “patiesību,” piedāvā savus risinājumus un reizēm var izmantot “kopējā labuma” un citas idejas instrumentāli savu specifisko mērķu sasniegšanai.

Var ne tikai atzīt saikni starp varu un zināšanām, bet arī domāt par šo jautājumu sistemātiski. Šis teorētiskais ietvars ne tikai izšķir dažādus zināšanu veidošanas režīmus, bet arī pievēršas varas mikrodinamikai – kā varas attiecības izpaužas dažādos lēmumu pieņemšanas posmos (dienaskārtības noteikšanā, pārrunās, zināšanu kodifikācijā). Šajā ietvarā arī tiek norādīts uz apstākļiem, kas var ietekmēt zināšanu veidošanas procesu.

Kopumā šis raksts parāda dažādos veidus, kā ekspertīzes veidošana var kļūt visnotaļ politizēta, un aicina kritiski analizēt šķietami “objektīvas” politiskās zināšanas, lai labāk izprastu pašreizējos politiskos procesus, to pamatus un iespējamās alternatīvas.

Pateicība

Šis pētījums tika veikts Fulbraita studentu granta ietvaros, ar ko tika atbalstīts autores pētnieciskais darbs Džordža Meisona Universitātē Vašingtonā, ASV. Autore ir sevišķi pateicīga darba vadītājai Džordža Meisona Universitātē, emeritētajai profesorei Annai C. Beikerei (Ann C. Baker) par nenovērtējamo palīdzību un padomu.

An Interdisciplinary Approach to Study of Foreign Policy: Conceptualizing Expertise-Making in Foreign Policy

Abstract

This article develops a broadly sociological, interdisciplinary theoretical framework for analyzing the sources of knowledge in foreign-policy making. Expertise-making has been underconceptualized and underresearched: a major shortcoming, taking into account the fundamental role of knowledge to policy-making.

The research questions behind this article are:

- 1) how we can analyze provision of expertise by governmental and non-governmental players to the European Union's decision-makers,
- 2) what drivers condition knowledge practices in the EU, that is, the process of developing, contributing, pooling and synthesizing multiple ideas into the "truth," the base and justification for political decisions,
- 3) what possible power inequalities and biases can be identified.

This article synthesizes an International Relations theoretical approach, social constructivism, with literature in Knowledge Management, Conflict Studies and Policy Analysis as well as insights from Michel Foucault's work on power-knowledge relations. This theoretical framework is also partially operationalized for the purposes of researching knowledge-making. This article provides an overall theoretical framework, discusses power-knowledge relations in a complex institutional setting, and points out the main drivers that may condition the expertise-making process. With this, it provides a substantial basis for empirical analysis.

Keywords: expertise, knowledge, power-knowledge relations, knowledge politics, experts, socialization.

Literatūra

1. Adler, E. and Barnett, M. *Security Communities*. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 1998.
2. Baker, A. C. *Catalytic Conversations: Organizational Communication and Innovation*. New York: M. E. Sharpe, 2010.
3. Baker, A. C. Creating a New Kind of Conversation: a Consultant's Role in Building Sustainable Change in the New Economy. In: *Changing the Way We Manage Change*. R. R. Sims, ed. Westport, Conn.: Quorum Books, 2002.
4. Baker, A. C., Jensen, P. J., Kolb, D. A. Conversation as Experiential Learning. *Management Learning*. 2005, 36(4), 411-427.
5. Barnett, M. and Duvall, R. Power in International Politics. *International Organization*. 2005, 59(1), 39-75.
6. Brown, J. S. and Duguid, P. Organizational Learning and Communities-of-Practice: Toward a Unified View of Working, Learning, and Innovation. *Organization Science*. 1991, 2(1), 40-57.
7. Checkel, J. T. Social Construction and Integration. *Journal of European Public Policy*. 1999, 6(4), 545-560.
8. Checkel, J. T. and Moravcsik, A. A constructivist research program in EU studies? *European Union Politics*. 2001, 2(2), 219-249.
9. Davenport, T. H. and Prusak, L. *Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know*. Boston, MA: Harvard Business School Press, 1998.
10. Finnemore, M. and Sikkink, K. International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization*. 1998, 52(4), 888, 896.
11. Foucault, M. *Archaeology of Knowledge*. New York: Routledge, 2002.
12. Foucault, M. *Power / Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980.
13. Gallucci, R. L. How Scholars can Improve International Relations. *The Chronicle of Higher Education*. 2012. Available from: <http://chronicle.com/article/How-Scholars-Can-Improve/135898/> [sk. 11.04.2017].
14. Goldman, E. O. Closing the Gap: Networking the Policy and Academic Communities. *Asia Policy*. 2006, 1, 16-24.
15. Haas, P. When does Power Listen to Truth? A Constructivist Approach to the Policy Process. *Journal of European Public Policy*. 2004, 11(4), 569-592.

16. Habermas, J. Toward a Cosmopolitan Europe. *Journal of Democracy*. 2003, 14(4), 86–100.
17. Haugaard, M. *The Constitution of Power: A Theoretical Analysis of Power, Knowledge and Structure*. Manchester, UK; New York: Manchester University Press, 1997.
18. Heizmann, H. and Olsson, M. R. Power Matters: the Importance of Foucault's Power/Knowledge as a Conceptual Lens in KM Research and Practice. *Journal of Knowledge Management*. 2015, 19(4), 756–769.
19. Hird, J. A. *Power, Knowledge, and Politics: Policy Analysis in the States*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2005.
20. Hydle, K. M., Kvålshaugen, R. and Breunig, K. J. Transnational Practices in Communities of Task and Communities of Learning. *Management Learning*. 2014, vol. 45, iss. 5.
21. Jeong, H. and Väyrynen, T. Identity Formation and Transformation. In: *Conflict Resolution: Dynamics, Process and Structure*. H. Jeong, ed. Aldershot; Brookfield, VT: Ashgate, 1999.
22. Kessler, O. On Norms, Communication and the Problem of Practice. In: *On Rules, Politics and Knowledge: Friedrich Kratochwil, International Relations, and Domestic Affairs*. O. Kessler, R. B. Hall, C. Lynch, and N. G. Onuf, eds. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2010.
23. Kolb, D. A., Baker, A. C., and Jensen, P. J. *Conversational Learning: An Experiential Approach to Knowledge Creation*. Westport, CT; London: Quorum Books, 2002.
24. Kratochwil, F. V. *Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1989.
25. MacRae, D. *The Social Function of Social Science*. New Haven: Yale University Press, 1976.
26. Mumby, D. K. Discourse, Power and Ideology: Unpacking the Critical Approach. In: *The Sage Handbook of Organizational Discourse*. D. Grant, C. Hardy, C. Osrick and L. L. Putnam, eds. London: Sage, 237, 2004.
27. Nonaka, I. A Dynamic Theory of Organizational Knowledge Creation. *Organization Science*. 1994, 5(1), 14–37.
28. Onuf, N. G. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia, SC: University of South Carolina Press, 1989.
29. Onuf, N. G., Klink, F. F. Political Society. In: *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia, SC: University of South Carolina Press, 1989.
30. Orlikowski, W. J. Knowing in Practice: Enacting a Collective Capability in Distributed Organizing. *Organization Science*. 2002, 13(3), 249–273.
31. Ramsbotham, O., Woodhouse, T., and Miall, H. *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*. 2nd ed. Cambridge, UK; Malden, MA: Polity Press, 2005.
32. Sil, R. Simplifying pragmatism: From Social Theory to Problem-driven Eclecticism. *International Studies Review*. 2009, 11(3), 648–652.
33. Stacey, R. The Emergence of Knowledge in Organizations. In: *Complexity and Knowledge Management: Understanding the Role of Knowledge in the Management of Social Networks*. A. Tait and K. A. Richardson, eds. Charlotte, NC: Information Age Publishing, Inc., 2010.
34. Stehr, N. Knowledge, Democracy and Power. *Central European Journal of Public Policy*. 2010, 4(1), 14–34.
35. Stehr, N. and Grundmann, R. *Experts: The Knowledge and Power of Expertise*. Abingdon, Oxon: Routledge, 2011.
36. Wæver, O. Towards a Political Sociology of Security Studies. *Security Dialogue*. 2010, 41(6), 649–658.
37. Wenger, E. *Communities of Practice: Learning, Meaning and Identity (Learning in Doing: Social, Cognitive and Computational Perspectives)*. New York: Cambridge University Press, 2007.
38. Youngs, R. *International Democracy and the West: The Role of Governments, Civil Society, and Multinational Business*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2004.
39. Zürn, M. and Checkel, J. T. Getting Socialized to build Bridges: Constructivism and Rationalism, Europe and the Nation-state. *International Organization*. 2005, 59(4), 1045–1079.